

FELSEFENİN DEĞERİ

Felsefe sorunları üzerindeki kısa ve çok eksik incelememin sonuna geldüğimize göre, felsefenin değerinin nereden geldiği ve onun için öğrenilmesi gerektiği üzerinde düşünmekte yarar var. Birçok insanların, bilimin ya da yaşam uğraşlarının etkisi altında kalarak, felsefenin, ne yararı ne de zararı olan önemsiz, kılı kırk yaran ayrımalardan ve bilimsel olanaksız konular üzerindeki çalışmalarından başka bir şey olmadığını düşünme eğiliminde oldukları olgusu göz önünde tutulduğunda, bu soru üzerinde düşünmek daha da gerekli oluyor.

Felsefe üzerindeki bu görüş, bir yanıyla yaşamın amacı üzerindeki anlayıştan, bir yanıyla da felsefenin gerçekleştirilmeye çalıştığı yolların türünü yanlış anlamaktan ileri gelirmiş gibi görünüyor. Fizik bilimi, buluşları aracılığıyla, kendisinden tümüyle habersiz olan sayısız insana yararlı olur; yani fizik biliminin öğrenilmesi yalnızca ya da önce, öğrenenler üzerindeki değil genellikle insanlık üzerindeki etkisi yüzünden salık verilmelidir. Bu durumda felsefeye yararlılık düşmüyor. Eğer felsefe öğrenmenin, onu öğrenenlerin dışındakiler için bir yararı varsa, bu ancak dolaylı yoldan, onu öğrenenlerin yaşamları üzerindeki etkisi aracılığıyla olmalı. Bu yüzden fel-

sefenin değeri en başta, eğer öyle etkiler varsa, bu etkilerde aranmalıdır.

Ayrıca felsefenin değerini belirtme çabamızda başarsızlığa düşmek istemiyorsak, önce zihnimizi, yanlış olarak gerçekçi denilen adamların önyargılarından kurtarmalıyız. Bu sözcüğün genellikle kullanıldığı anlamda "gerçekçi" adam, yalnızca özdeksel gereksemeleri gözü gören, insanların bedenleri için beslenmeleri gerektiğini düşünüp de zihne de besin sağlamak gerektiğini unutan adamdır. Eğer bütün insanlar iyi durumda bulunsalardı, yoksulluk ve hastalık, olanak içindeki en alçak düzeye düşürülmüş olsaydı, değer verilebilecek bir toplum kurabilmek için yapılacak yine çok şey kalmış olurdu ve bugünkü dünyada bile, zihnin değerleri en az beden değerleri kadar önemlidir. Felsefenin değeri yalnızca zihnin değerleri arasında aranmalıdır ve felsefenin bir zaman savurganlığı olmadığına, yalnızca zihnin değerlerine ilgisiz kalmayan insanlar inandırılabilir.

Felsefe de, bütün öteki öğrenimler gibi, en başta bilgiyi amaç edinir. Onun göz diktiği bilgi, bilimlerin yapısına birlik ve dizge getiren ve bizim yargılarımızın, önyargularımızın, kanularımızın temellerinin eleştirel bir incelemesinin sonucu olan türden bir bilgidir. Fakat felsefenin, kendi sorunlarına kesin yanıtlar sağlama girişiminde çok büyük ölçüde başarı gösterdiği öne sürülemez. Eğer bir matematikçiye, bir mine-ralojiste, bir tarihçiye ya da herhangi bir bilim insanına, kendi bilimünün ne gibi belirli sonut doğrulara ulaştığı sorulsa, sizin dinleyebileceğiniz oranda uzun bir yanıt verebilir. Fakat aynı soruyu filozofa sorarsanız, eğer içtenlikliyse, kendi alanında öteki bilimlerin elde ettiği sonuçların elde edilemediğini açığa vuracaktır. Gerçi bu bir yanıyla, herhangi bir konuda kesin bilgi olanağı elde edilir edilmez bu konunun felsefe olmaktan çıkıp ayrı bir bilim sayılması olgusuyla açıklanabilir. Şimdi astronomiye giren bütün gökyüzü araştırmaları bir zaman-

lar felsefe içindeydi; Newton'un büyük yapıtının adı, "Doğal Felsefenin Matematik İlkeleri"dir. Bunun gibi, insan zihninin araştırılması da bir zaman felsefenin bir bölümüydü. Şimdi felsefeden ayrılarak ruhbilim bilimi oldu. Yani felsefedeki belirsizlik, büyük ölçüde, gerçekten çok görünüştedir: Bugüne dek kesin yanıtlar bulunmuş, sorular bilimlere içine sokulmuş, yalnızca şimdi kesin yanıtlar bulunmayanlar felsefe denilen artığı oluşturmak üzere bırakılmışlardır.

Nedir ki bu, felsefedeki belirsizlikle ilgili doğrunun yalnızca bir yanıtıdır. Görebildiğimiz kadarıyla, insan zihninin güçleri şimdikiinden tümüyle ayrı bir düzene ulaşmadıkça çözümlenemez olarak kalacak birçok sorun -bunlar arasında tinsel yaşamımız bakımından en büyük ilgiyi çekenler var- bulunuyor. Evrenin bir düzeni ve ereği var mıdır, yoksa o, atomların rastlantsal bir topluluğundan mı oluşuyor? Bilinç evrenin, bilgelikte sınırsız bir gelişme umudu veren bir bölümüdür, yoksa üzerindeki yaşamın bir gün sona ereceği küçük bir gezegen üzerindeki geçici bir rastlantı mıdır? İyilik ve kötülük evren için de önemli midir, yoksa bunlar yalnızca insan için mi? Filozoflarca böyle sorular soruldu ve başka başka filozoflar bunlara başka başka yanıtlar verdi. Fakat görünüşe göre, başka yanıtlar bulursa da bulunmasa da, filozoflarca verilen yanıtlardan hiçbirisi tautilanabilir biçimde doğru değildir. Yine de, bir yanıt bulma olasılığı ne denli az olursa olsun, bu sorular üzerinde düşünmeyi sürdürmek, onların önemini bize anlatmak, yaklaşım biçimlerinin hepsini gözden geçirmek, evren üzerine duyduğumuz ve kendimizi kesinlikle kanıtlanabilecek bilgiyle sınırlandırdığımızda yok olabilecek olan kurgusal ilgiyi canlı tutmak, felsefenin işlevinin bir bölümüdür.

Gerçi birçok filozof böyle temel sorunların kimi yanıtlarını doğruluğunu kanıtlayabileceğini öne sürmüştür. Din ba-

kimundan en önemli inançların doğruluklarının kesintanullarla kanutlanabileceğini kabul etmişlerdir. Böyle girişimler üzerinde yargıya varabilmek için insan bilgisinin bir incelemesini yapmak ve yöntemleriyle sınırları üzerinde bir düşünceye varmak gerekir. Böyle bir konuda dogmatik konuşmak doğru olmaz; fakat önceki bölümlerdeki irdelemelerimiz bizi yanultmadyrsa, dinsel inançlara felsefi kanıtlar bulma umudundan kaçınmak zorundayız. Bu yüzden, böyle sorulara verilen belli bir yanıtı takımını felsefenin değerinin bir yanı olarak almayız. Yani bir kez daha, felsefenin değeri, onu öğrenenlerin herhangi bir varsayimsal kesinlikle kanutlanabilir bir bilgiyiğini kazanmasına bağılı olmamalıdır.

Gerçekte felsefenin değeri, geniş biçimiyle, onun kesinlikliliğinde aranmalıdır. Felsefeden hiç pay almayan adam ömrü boyunca, sağduyudan, kendi çağının ve ulusunun alışılmış düşüncelerinden ve kendi özgür usunun katkısı ya da onayı olmadan zihninde yer eden kararlardan türeyen önyargıların tutsağıdır. Böyle bir adamda dünya, belirli, bitimli ve açık olmaya dönüktür, ortak nesnel bir sorun yaratmaz, alışılmamış olanaklar hor görülerek bir yana atılır. Tersine, felsefeye uğraşmaya başlar başlamaz, ilk bölümlerde gördüğümüz gibi, günlük yaşama en çok karışmış şeyler bile, yanulları çok eksik kalan sorulara götürür. Felsefe, ortaya koyduğu şüphelerin doğru yanullarını bize inandırıcı biçimde söyleyemesi de, düşüncelerimizi genişleten ve onları alışkanlıkların zorbalığından kurtaran birçok olanak ortaya koyabilir. Böylece, şeylerin ne olduğu üzerindeki kesin inançlarını zayıflattırken, ne olabilecekleri üzerindeki bilgimizi büyük ölçüde artırır; kurtarıcı şüphe alanında hiç yolculuk etmeyenlerin bir ölçüde kibirli dogmatizmlerini yok eder ve alışılmış şeyleri alışılmamış yüzleriyle göstererek merak duygumuzu canlı tutar.

Düşünülmemiş olanakları ortaya koymadaki yaranı bir yana, felsefenin bir yaranı da –belki başlıca yaranı– üzerinde düşündüğü şeylerin yüceliğinde ve bu düşüncenin sonucu olarak, dar ve kişisel amaçlardan kurtulmaktır. İğgüdüsüyle yaşayan adamın yaşamı, kendi özel çıkarlarının alanı içine kapanmıştır; buraya alle ve dostlar alınabilir fakat dış dünyadan, iğgüdüsel istekler alanına giren şeylere yardım ya da destek sağlamadıkça bakılmaz. Felsefeci yaşamın dinginliği ve özgürlüğü yanında böyle bir yaşamda sınımalı ve sınırlı bir şey vardır. İğgüdüsel ilğilerin özel dünyası, er geç onu yerle bir edecek olan büyük ve güçlü bir dünya ortasında bulunan küçük bir dünyadır. Biz ilğilerimizi bütün dış dünyayı da kapsayacak biçimde genişletmedikçe, kuşatılmış bir kaledeki birliğe benzeriz: düşmanın kaçışı engellediğini, sonunda teslim olmanın kaçınılmazlığını bilen bir birlik. Böyle bir yaşanda barış yoktur, isteklerin direnişiyile istencin güçsüzlüğü arasında sürekliliği bir çekişme vardır. Eğer yaşamımızın yüce ve özgür olmasını istiyorsak, şu ya da bu yoldan, bu tutsaklık ve bu çekişmeden kurtulmamız gerekir.

Kurtuluş yollarından biri felsefi düşünceye-dalmaz. Felsefi düşünceye-dalma, geniş görüşle, evreni iki düşman kampa –dost ve düşman, yararlı ve zararlı, iyi ve kötü– bölmeden her şeye tarafsız olarak bakar. Felsefi düşünceye-dalma katıksız olduğunda, evrenin geri kalanını da insan için olduğunu kanutlamaya kalkmaz. Her bilgi kazanma Ben'in genişlemesidir fakat bu genişleme onu doğrudan doğruya aramadıkça daha iyi sağlanır. Bu genişleme, bilgi isteğinin tek başına işlemesiyle, daha başlangıçta ereklarının şu ya da şu nitelikte olmasına göz dikmeyen, tersine Ben'i ereklarında bulduğu niteliklere uyduran bir çalışmayla elde edilir. Ben'in bu genişlemesi, Ben'i olduğu gibi alarak, dünyanın bu Ben'e çok benzemesi yüzünden onun bilgisinin de, yabancı görü-

nen şeyleri kabule yanaşmadan, olabirliğini göstermeye çalışarak elde edilemez. Bunu kanıtlamaya çalışmak gibi kendi-ni-beğenme biçimlidir ve her kendini beğenme gibi Ben'in, kendi istediği ve gerçekleştirilebileceğine inandığı büyüme için bir engeldir. Başka yerde olduğu gibi felsefi kurguda da, kendini-beğenme dünyayı kendi amaçları için bir araç olarak görür; böylece dünyaya Ben'den daha az önem verir ve Ben de onda bulunan şeylerin büyüklüğüne sınır çeker. Düşünce-ye-dalma ise tersine, Ben-olmayanndan başlanıp ve bunun. genişliği yüzünden Ben'in sınırları da genişlemiştir; evrenin bitimsizliği yoluyla, evren üzerinde düşünceye dalan zihin de bitimsizlikten bir pay alır.

Bu sebeple, ruh büyüklüğü evreni insana uyduran türden felsefelerle beslenmez. Bilgi, Ben ile Ben-olmayanın bir birlik biçimidir; her birlikte olduğu gibi, tek yanlı egemenlikten, yani evreni kendi içimizde bulduğumuz şeye uymaya zorlanma girişiminden, bozulur. İnsanın her şeyin ölçüsü olduğu, doğrunun insan yapısı olduğu, uzamla zamanın ve tümellet dünyasının zihnin malı olduğu, zihnin yaratmadığı şeylerin bilinemez ve bu yüzden de önemsiz olduğu görüşünü tutan yaygın bir felsefi eğilim vardır. Eğer bundan önceki tartışmalarımızın verdiği sonuçlar doğruysa bu görüş yanlışdır fakat yanlış olmasının dışında, Ben'in düşünceye-dalmasını kösteklediği için, felsefi düşünceye-dalmayı ona değer kazandıran her şeyden yoksun bırakmak gibi bir etkisi vardır. Onun bilgi dediği şey, Ben-olmayanla bir birleşme değil, bizimle dışımızdaki dünya arasına geçirimsiz bir perde çeken bir önyargılar, alışkanlıklar ve istekler takımudur. Böyle bir bilgi kurumunda tat bulan insan, sözünün yasa yerine geçmeyeceğinden korktuğu için evrenin çevresinden kaçamayan biri gibidir.

Gerçek felsefi düşünceye-dalma ise, tersine, Ben-olmayanın her genişlemesinde, üzerinde düşünceye dalınan her nes-

neyi ve dolayısıyla da düşünceye dalan özneyi yücelten her şeyde doyumunu bulur. Düşünceye dalmada, kişisel ve özel olan her şey, alışkanlığa, çıkar-duygusuna ve isteklere bağlı her şey konuyu çarpıtır ve usun aradığı birliği bozar. Böylece, kişisel ve özel şeyler özneyle nesne arasında bir engel koyarak anlak için bir tutsaklık yaratırlar. Özgür us Tanrı'nın gördüğü gibi, *burada'sız ve şimdiniz*, umutsuz ve korkusuz, alışılmış inançların ve geleneksel önyargıların engeline takılmadan, dinging, tutkusuz, yalnız ve yalnız bilgi isteğiyle götür; nesnel bilgi, salt düşünceye-dalmanın bilgisi, erişilmesi yalnız insan için olanaklı olan bilgi isteğiyle. Bu yüzden yine us, içine özel tarihin rastlantılarının karışmadığı soyut ve evrensel bilgiye, duyardan gelen ve bu tür bilgilerin gereği olarak dar ve kişisel bir görüş biçimine ve bildirdikleri kadar da çarpıtıcı duyuru-verileriyle işleyen bir bedene bağlı olan bilgiden daha çok değer verecektir.

Felsefi düşünceye-dalışım özgürlüğüne ve yansızlığa alışan zihin, eylem ve tutkuların dünyası için de aynı özgürlük ve yansızlıktan bir şeyler saklayacaktır. Amaç ve isteklerini, geri kalan yanı hiçbir insanın edimlerinden etkilenmeyen bir dünyada, bölünemez küçüklükte parçalar olarak görmenin sonucu olan bir direniş yokluğuyla, bir bütünün parçaları olarak görecektir. Düşünceye-dalmada katıksız bir doğru isteği olan yansızlık, eylemde adalet ve tutkuda ise, yalnız yararlı olan ve sevilenlere değil, herkese birden verilen o evrensel sevinin aynı olan zihin niteliğidir. Böylece, düşünceye-dalma yalnız düşüncelerimizin nesnelere değil, eylem ve duygularımızın nesnelere de genişletir; bizi, bütün başkalarıyla savaş durumunda bulunan, duvarlarla çevrili bir kent değil evrenin yurttaşları yapar, insanın gerçek özgürlüğüyle dar umut ve korkuların köleliğinden kurtuluşu, bu evren yurttaşlığında yatar.

Felsefe Sorunları

Böylece, felsefenin değeri üzerindeki tartışmamızı özetlersek: Felsefe, onun sorularına kesin yanıtlar almak için değil, çünkü kural olarak kesin yanıtların doğruluğu bilinemez, soruların kendileri için öğrenilmelidir; çünkü bu sorular neyin olanaklı olduğu üzerindeki kavrayışımızı genişletir, düşünsel ingelemimizi zenginleştirir ve zihni kurgulara kapayan dogmatik güveni azaltır; fakat her şeyden önce çünkü felsefenin, önünde düşünmeye daldığı evrenin büyüklüğü yoluyla zihin de büyümüş olur ve en yüksek iyiyi yani, evrenle bütünleşme yeteneğini kazanır.

